

Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα ως καταλύτης της ευρωπαϊκής πολιτικής αμηχανίας

1. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, για την ακρίβεια η Συνθήκη για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης, εμφανίστηκε μετά την Συνθήκη της Νίκαιας και κυρίως μετά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λάακεν (όπου συμφωνήθηκε η σχετική διαδικασία) ως ένα ακόμη βήμα στην πορεία προς την θεσμική και πολιτική ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα βήμα κάπως πιο μεγάλο ίσως από τις προηγούμενες διαδοχικές συνθήκες, πιο συστηματικό (καθώς η νέα Συνθήκη δεν συμπλήρωνε ούτε τροποποιούσε απλώς, αλλά αντικαθιστούσε όλες τις προηγούμενες συνθήκες που συγκροτούν το σώμα του πρωτογενούς ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου) και βεβαίως πολύ περισσότερο πανηγυρικό, λόγω των προφανών και έντονων συμβολισμών της λέξης «Σύνταγμα». Αλλά πάντως ένα ακόμη βήμα υποτεταγμένο στη διακυβερνητική μέθοδο, τροποποίησης και συμπλήρωσης των ιδρυτικών συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αυτό το βήμα (μεγαλύτερο, συστηματικότερο και συμβολικότερο των προηγούμενων) έφερε ακόμη πιο έντονα τα στοιχεία του πολιτικού και θεσμικού βολонταρισμού που κατ' ανάγκη φέρουν όλες αυτού του είδους οι διακρατικές συνθήκες μεταξύ των κρατών-μελών μιας οντότητας με τα οικονομικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρότι η νέα Συνθήκη δεν είχε κατά νομική ακριβολογία τίποτα το ιδιαίτερο εκτός από την προσχώρηση της Ένωσης στη χρήση του όρου Σύνταγμα και από την επιλογή μίας συνταγματικόμορφης διάρθρωσης της

Συνθήκης. Όλα τα άλλα ξεκίνησαν ως μία προσπάθεια απάντησης στα λειτουργικά προβλήματα που αναγκαστικά εμφανίζει μία Ένωση, η οποία διευρύνεται και αποκτά μονομιάς δέκα νέα μέλη δίπλα στα δεκαπέντε υφιστάμενα. Μία Ένωση που εμπεριέχει μία κρίσιμη διευρυμένη συνεργασία δώδεκα μελών της που ανήκουν στη ζώνη του Ευρώ και η οποία καθίσταται πλέον συνεργασία της μειοψηφίας και όχι, όπως συνέβαινε έως τη διεύρυνση, της συντριπτικής πλειονότητας των μελών. Και βεβαίως μία Ένωση που μετά την διεύρυνση της (και μετά την εμπειρία του πολέμου στο Ιράκ), έχει εμφανή εσωτερικά προβλήματα διεθνοπολιτικής αυτοσυνειδησίας και στρατηγικής. Αυτό δεν αφορά μόνον τη στρατηγική σχέση Ευρωπαϊκής Ένωσης-ΗΠΑ, αλλά όλο το πλέγμα των προβλημάτων της διεθνούς οικονομίας, της διεθνούς ασφάλειας και άρα της διεθνούς πολιτικής.

2. Παρά όμως τον συμβατικό και αναμφίβολα διακυβερνητικό της χαρακτήρα και παρά το γεγονός πως στις διατάξεις της, τα πρωτόκολλα και τις δηλώσεις που τη συνοδεύουν είναι εμφανέστατος ο συμβιβαστικός και συμψηφιστικός της χαρακτήρας (γιατί αλλιώς δεν θα είχε φυσικά υπογραφεί), η Συνθήκη για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, αμέσως μετά τη συνομολόγηση και την υπογραφή της απέκτησε μία πρωτοφανή πολιτική δυναμική. Άρχισε να θεωρείται μία πραγματική τομή στην ιστορική πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ένα ποιοτικό άλμα.

Αυτό οφείλεται καταρχάς σε δύο στενά συνδεδεμένους λόγους: Πρώτον, στο τεράστιο συμβολικό βάρος που έχει για τους λαούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης η έννοια Σύνταγμα, που παραπέμπει σε μία σειρά από κεκτημένα και άρα από κριτήρια στα οποία πρέπει να ανταποκρίνεται ένα ώριμο και ολοκληρωμένο δυτικότροπο σύνταγμα της σημερινής εποχής σε σχέση με την

δημοκρατία και την πολιτική συμμετοχή, την διάκριση των εξουσιών και την κατανομή των αρμοδιοτήτων, την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και την αποδοχή αυτού που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «συνταγματική», δηλαδή πολιτική και πολιτιστική ηθική κ.ο.κ. Δεύτερον, στο γεγονός ότι πολλά κράτη-μέλη (είτε γιατί αυτό ήταν επιβεβλημένο από το εθνικό τους σύνταγμα, είτε γιατί αυτό προέκυπτε ως ανάγκη λόγω των εσωτερικών συσχετισμών μεταξύ των πολιτικών τους δυνάμεων) ακολούθησαν την διαδικασία της κύρωσης της Συνθήκης μέσω δημοψηφίσματος. Την κατέστησαν έτσι κεντρικό πολιτικό τους ζήτημα και την συνέδεσαν όχι μόνον με την πορεία και τα προβλήματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και με την εσωτερική, πολιτική, οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση. Πίσω βέβαια από τους δύο αυτούς προφανείς λόγους βρίσκεται ο τρίτος και ουσιαστικότερος λόγος που είναι το γεγονός ότι το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα λειτούργησε, εξαιτίας όλων αυτών των παραγόντων, ως πραγματικός πολιτικός καταλύτης που σε πολλά κράτη-μέλη ανέδειξε με τον έναν ή τον άλλο τρόπο την ευρωπαϊκή πολιτική αμηχανία. Το τεράστιο δηλαδή έλλειμμα που εμφανίζει η ευρωπαϊκή στρατηγική σε όλα τα επίπεδα. Από την ανταγωνιστικότητα της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και την προοπτική του ευρωπαϊκού μεταβιομηχανικού μοντέλου ανάπτυξης, μέχρι την ευρωπαϊκή νομισματική πολιτική και την πορεία του Ευρώ. Από το πρόβλημα της εσωτερικής ασφάλειας των κρατών-μελών μετά την 11.9.2001 και την είσοδο στην εποχή των ασύμμετρων απειλών, μέχρι το ζήτημα του μέλλοντος Ο.Η.Ε και της αναδιάρθρωσης του. Από το πρόβλημα της ανεργίας, μέχρι την δημογραφική και δημοσιονομική κρίση των ευρωπαϊκών κοινωνικοασφαλιστικών συστημάτων και συνολικά

του ευρωπαϊκού κοινωνικού κράτους. Με άλλα λόγια μπορούμε να πούμε ότι το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ενώ ξεκίνησε ως ένας θεσμικός και πολιτικός βολонταρισμός που ήθελε να δώσει την αίσθηση της κίνησης προς τα εμπρός και να επιλύσει μία σειρά από συμβατικά και λειτουργικά προβλήματα της Ένωσης των 25, έγινε ένα πρίσμα μέσα από το οποίο φάνηκαν καθαρότερα τα μεγάλα ελλείμματα της Ένωσης, αλλά και τα προβλήματα των ευρωπαϊκών οικονομιών και κοινωνιών.

3. Αυτή η σωρευτική ανάδειξη των ελλειμμάτων της Ένωσης (του αναπτυξιακού, του κοινωνικού, του διεθνοπολιτικού και εντέλει του δημοκρατικού και πολιτικού της ελλείμματος) ενεργοποίησε για πολλοστή φορά την κλασική αντιπαράθεση μεταξύ ευρωπαϊστών και ευρωσκεπτικιστών. Μεταξύ αυτών που πιστεύουν στην ανάγκη και την προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και πιο συγκεκριμένα στην ευρωπαϊκή ομοσπονδιακή προοπτική ως οδό για την υπέρβαση των ελλειμμάτων της Ευρώπης και αυτών που πιστεύουν ότι το επίπεδο του εθνικού κράτους είναι πάντα ιδιαίτερα κρίσιμο και άρα ότι μόνο μέσα από τη συνεπή εφαρμογή της διακυβερνητικής μεθόδου μπορούν να αντιμετωπιστούν πιο αποτελεσματικά και στο επίπεδο που πρέπει κάθε φορά, είτε αυτό είναι εθνικό είτε αυτό είναι κοινοτικό, τα στρατηγικά και διαρθρωτικά προβλήματα της Ευρώπης.

Βέβαια το δίπολο αυτό μεταξύ ευρωπαϊστών και ευρωσκεπτικιστών δεν είναι παρά μία αφαίρεση και μία εξιδανίκευση πολλών άλλων πραγματικών αντιφάσεων και αντιπαράθεσεων: Οι χώρες που ανεξάρτητα από το μέγεθος τους είναι καθαροί πληρωτές στις ευρωπαϊκές δοσοληψίες έχουν άλλη στάση από τις χώρες που είναι καθαροί λήπτες. Τα παλιά κράτη- μέλη που έχουν διαμορφώσει το μέσο επίπεδο της Ένωσης των 15 έχουν άλλη στάση από τα

περισσότερα (μεσαία άλλωστε ή μικρά ως πληθυσμιακά μεγέθη) νέα κράτη. Χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Δανία, τώρα πλέον και η Πολωνία έχουν την δική τους αντίληψη ως προς την Ένωση και το μέλλον της. Η προοπτική ένταξης της Τουρκίας ενεργοποίησε ένα μεγάλο όγκο αντιρρήσεων που έχουν κατά βάθος άμεση σχέση με το όριο της πολυπολιτισμικότητας στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κοινωνιών και με τα ιστορικά χαρακτηριστικά της ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας.

Διαμορφώθηκαν κατά τον τρόπο αυτό σε πολλές χώρες- μέλη αντιφατικά, αλλά δυναμικά μέτωπα κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων στο όνομα του «όχι», στο όνομα της καταψήφισης του Ευρωπαϊκού Συντάγματος. Ανεξάρτητα από την αιτιολογία, την αντιφατικότητα και την τυπολογία του «όχι» σε χώρες όπως η Γαλλία και η Ολλανδία, το αποτέλεσμα είναι δεδομένο. Η Συνθήκη για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα καταψηφίστηκε. Το κείμενο που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 29.10.2004 δεν πρόκειται να γίνει δεκτό και δεν θα αντικαταστήσει αυτό τις ιδρυτικές συνθήκες, χωρίς μικρότερες ή μεγαλύτερες αλλαγές, αλλαγές ουσιαστικές ή έστω μορφολογικές. Άρα μιλούμε για ένα άλλο πια βήμα που θα γίνει σε αντικατάσταση του ανολοκλήρωτου βήματος του Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

4. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα έγινε έτσι το αλεξικέραυνο της ευρωπαϊκής κρίσης, που όχι μόνον δεν εκτονώθηκε με τα αρνητικά δημοψηφίσματα, αλλά μετατράπηκε ήδη σε μία ακόμη μεγαλύτερη πολιτική αμηχανία. Αυτή βέβαια η αμηχανία ή θα οδηγήσει σε ακινησία και σε επικράτηση μίας μινιμαλιστικής ευρωπαϊκής στρατηγικής ή θα οδηγήσει στην ανάληψη μιας άλλης σοβαρής και υπεύθυνης πολιτικής και θεσμικής πρωτοβουλίας. Στο μεταξύ όμως τα προβλήματα εξελίσσονται και οι

προτεραιότητες διαμορφώνονται ως συνήθως εκ των πραγμάτων. Τα τρομοκρατικά κτυπήματα στο Λονδίνο, η επικράτηση του αισθήματος απειλής και ανασφάλειας, οι εξελίξεις στη διεθνή αγορά του πετρελαίου, το πρόβλημα του Ιράν αποσπούν την προσοχή των κρατών-μελών από το θεσμικό πρόβλημα της Ένωσης και το πολιτικό μέλλον της Ευρώπης. Από την άλλη μεριά το ίδιο συμβαίνει με τη δυστοκία που εμφανίζεται γύρω από τον προϋπολογισμό της Ένωσης, τους ιδίους πόρους, το μακροπρόθεσμο πλαίσιο των δημοσιονομικών προοπτικών, το ύψος και την κατανομή των κονδυλίων του Δ' Κ.Π.Σ., το μέλλον της ΚΑΠ, τις νέες ανάγκες εμπορικών συμφωνιών με την Κίνα. Και βέβαια πάντα κινείται ο εσωτερικός πολιτικός κύκλος σε κάθε χώρα μέλος. Πάντα επίκεινται κάποιες κρίσιμες εκλογικές αναμετρήσεις. Πάντα υπάρχουν τα προβλήματα της ανεργίας σε όλες τις χώρες-μέλη που υφίστανται τις συνέπειες ενός γιγαντιαίου κοινωνικού και οικολογικού ντάμπινγκ που ασκούν σε βάρος της Ευρώπης χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία.

5. Είναι επιπλέον προφανές ότι με αφορμή την κύρωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος έγινε εν πολλοίς μία αναψηλάφηση της πρόσφατης διεύρυνσης της Ένωσης των 15 της Ένωσης των 25 και μία αναψηλάφηση της στρατηγικής της διεύρυνσης συνολικά με εστίαση όχι μόνο στην Τουρκία, αλλά και σε άλλες χώρες, χώρες βαλκανικές που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα (εφόσον θεωρηθεί ότι έχουμε ως χώρα μία σύνθετη ευρωπαϊκή και βαλκανική ταυτόχρονα στρατηγική).
6. Είναι συνεπώς προφανές ότι η συζήτηση για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα συγκεφαλαίωσε όλο το αναπτυξιακό, κοινωνικό και διεθνοπολιτικό, δηλαδή πολιτικό πρόβλημα της Ευρώπης που είναι σε τελική ανάλυση ένα πρόβλημα θεσμικό. Ανάγεται στον

τρόπο λήψης των σχετικών αποφάσεων. Το ζήτημα συνεπώς που συγκεφαλαιώνεται μέσα στη συζήτηση για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα δεν είναι τίποτα άλλο από το κορυφαίο ζήτημα της θεσμικής φύσης και άρα της θεσμικής προοπτικής της Ένωσης. Αυτό αφορά πρωτίστως τη θεσμική σχέση της Ένωσης με τα κράτη-μέλη και άρα την ανακατανομή των εκατέρωθεν αρμοδιοτήτων.

Όλα αυτά τα θέματα έχουν όνομα, τόσο στη νομική όσο και στην πολιτική θεωρία. Πρόκειται για θέματα κυριαρχίας και πολιτειακής συγκρότησης και βεβαίως για θέματα λειτουργίας και συγκρότησης του συστήματος διακυβέρνησης της Ένωσης σε σχέση με το σύστημα διακυβέρνησης κάθε κράτους-μέλους. Συντελέστηκε συνεπώς μια πολύ ενδιαφέρουσα αντιστροφή. Το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα θέλησε να δανειστεί το όνομα και τη μορφή του Συντάγματος, όπως αυτό διαμορφώθηκε ιστορικά στο επίπεδο των εθνικών κρατών από τον 18^ο αιώνα έως σήμερα, χωρίς φυσικά ποτέ να κρύψει το γεγονός ότι πρόκειται για μία πολυμερή διεθνή συνθήκη. Η σύνδεση όμως της κύρωσης της Συνθήκης για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα με όλο το πλέγμα θεμάτων που συγκροτούν το στρατηγικό πρόβλημα της Ευρώπης έφερε το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα πίσω στις πηγές του συνταγματισμού και άρα ανέδειξε τα θεμελιώδη και αρχαϊκά στοιχεία της έννοιας του Συντάγματος:

Από την εποχή των δύο μεγάλων συνταγμάτων του 18^{ου} αιώνα, του αμερικανικού και του γαλλικού, μέχρι τα πιο πρόσφατα εθνικά συντάγματα που προέκυψαν μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού και την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας, η θέσπιση ή η αναθεώρηση συντάγματος συνδέεται πάντοτε με τα ζητήματα της κυριαρχίας,

της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και από ένα σημείο και μετά και του κοινωνικού κράτους. Αυτά είναι άλλωστε κατά βάθος και τα επίμονα σημερινά προβλήματα τόσο των κρατών-μελών, όσο και της Ένωσης ως τέτοιας.

Συνεπώς το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ως οργανωμένη και άρα οριοθετημένη θεσμική και πολιτική πρωτοβουλία της Ένωσης, έφυγε από ένα σημείο και μετά από τον έλεγχο των εμπνευστών του και άρα εντέλει του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τόσο με τη μορφή του ενωσιακού οργάνου όσο και με τη μορφή της διακυβερνητικής διάσκεψης. Αυτό το πολιτικά και επικοινωνιακά διογκωμένο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα λειτούργησε ως σύμβολο των αγωνιών, των διεκδικήσεων, των αναγκών, αλλά και των φόβων των ευρωπαϊκών κοινωνιών και οδηγήθηκε βεβαίως σε αδιέξοδο γιατί ήταν δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με τις θεσμικές και πολιτικές αντοχές της ίδιας της Ένωσης και πολλών κρατών-μελών.

7. Παρόλα αυτά δημιουργήθηκε ήδη ένα πρόσθετο ευρωπαϊκό συνταγματικό κεκτημένο, ακόμη και αν δεν κυρώθηκε η Συνθήκη για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Το κεκτημένο αυτό αφορά τη διαδικασία προετοιμασίας του σχεδίου του Ευρωπαϊκού Συντάγματος μέσω μιας συνταγματικής συνέλευσης με έντονα διακυβερνητικά, αλλά και κοινοβουλευτικά χαρακτηριστικά, αφορά τη μορφολογία του σχετικού κειμένου και άρα την μέθοδο ερμηνείας του, αφορά την συμμετοχή των λαών των κρατών-μελών στις διαδικασίες κύρωσης της σχετικής συνθήκης.

Το σημαντικότερο όμως στοιχείο του νέου αυτού συνταγματικού κεκτημένου είναι η διαπίστωση ότι στη σημερινή Ευρώπη δεν αρκούν ούτε οι θεσμικοί βολонταρισμοί, ούτε οι θεσμικές υπεκφυγές, ούτε η προσφυγή σε κειμενολογικούς ή νομικούς

συμβολισμούς. Απαιτούνται ουσιαστικές πολιτικές πρωτοβουλίες και ευθείες και σαφείς πολιτικές απαντήσεις στα ερωτήματα που τίθενται από την ίδια την εξέλιξη των πραγμάτων. Η διαπίστωση αυτή αφορά το σύνολο των οπαδών και το σύνολο των αντιπάλων του Ευρωπαϊκού Συντάγματος σε όλες τις χώρες-μέλη και σε όλο το ευρωπαϊκό, πολιτικό και ιδεολογικό φάσμα. Κανείς δεν μπορεί να αγνοήσει τα προβλήματα και κανείς δεν μπορεί να αρκείται στην διαπίστωση τους ή στην πρόκληση κρίσης προκειμένου μέσα από αυτήν να προκύψει κάτι που ενδέχεται να είναι καλύτερο χωρίς όμως να αποκλείεται το ενδεχόμενο να είναι χειρότερο. Οι απαντήσεις πρέπει συνεπώς να είναι όχι μόνο σαφείς, αλλά και πολιτικά οργανωμένες και υπεύθυνες. Αν επιπλέον επιτευχθεί αυτές να είναι και προοδευτικές, δηλαδή πιστές στο θεσμικό και ιδεολογικό κληροθέσιο του ευρωπαϊκού δημοκρατικού, κοινωνικού κράτους δικαίου, ακόμη καλύτερα. Αυτός είναι άλλωστε και ο στόχος, αλλά και το κριτήριο: Η υπέρβαση της κρίσης της ευρωπαϊκής στρατηγικής με παράλληλη διαφύλαξη της προστασίας που παρέχει στους πολίτες του το ευρωπαϊκό δημοκρατικό κοινωνικό κράτος δικαίου.

Δεν αρκεί συνεπώς να υπάρξει μία νέα κωδικοποιημένη με πιο συστηματικό και λιτό τρόπο ευρωπαϊκή συνταγματική συνθήκη ή για να το πω διαφορετικά μία νέα κωδικοποίηση του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης με ισχυρή νομιμοποίηση. Οι προϋποθέσεις είναι πολύ πιο ουσιαστικές. Αφορούν την θεσμική σχέση των κρατών-μελών με την Ένωση, τη διαδικασία λήψης των ενωσιακών αποφάσεων, το ευρωπαϊκό μεταβιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης και άρα την ευρωπαϊκή ανταγωνιστικότητα, την αντοχή και το μέλλον του ευρωπαϊκού κοινωνικού κράτους, το ζήτημα της απασχόλησης, την έμφαση στην έρευνα και

την τεχνολογία και άρα στο διανοητικό κεφάλαιο, την σχέση δημοκρατικής πολιτικής συμμετοχής, ελευθερίας και ασφάλειας σε όλα τα επίπεδα, το ζήτημα της παγκόσμιας δημοκρατικής διακυβέρνησης κ.ο.κ.

Απαντήσεις σε ερωτήματα τέτοιας πολυπλοκότητας δεν είναι βέβαια καθόλου εύκολο να δοθούν. Δεν είναι εύκολο για τα εθνικά πολιτικά κόμματα που έχουν παράδοση και ενότητα, πολιτική συνοχή και λίγο ή πολύ σαφή ιδεολογική αυτοτοποθέτηση. Δεν είναι εύκολο για τις κυβερνήσεις των κρατών μελών. Δεν είναι εύκολο για τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα που είναι θεσμοί πολύ χαλαρότεροι σε σχέση με τα εθνικά πολιτικά κόμματα και βέβαια λαμβάνουν υπόψη τους ποικίλες εθνικές ή περιφερειακές ιδιομορφίες. Άρα είναι πολύ δυσκολότερο να δοθούν απαντήσεις στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή μέσα από τον συνδυασμό των εθνικών στρατηγικών όλων των κρατών-μελών, των κοινοτικών διαδικασιών, αλλά φυσικά και της διακυβερνητικής μεθόδου που έχει για τέτοιου είδους θέματα τον τελικό λόγο.

Η ιστορία γράφεται βέβαια μέσα από ένα συνδυασμό προνοητικότητας και απρονοησίας. Μέσα από την δύναμη των πολιτικών πρωτοβουλιών και άρα του πολιτικού βολонταρισμού και μέσα από την δύναμη της αδράνειας. Μέσα από την ενσυνείδητη αποφυγή ή διαχείριση κρίσεων και μέσα από την αναγκαστική αποδοχή τετελεσμένων γεγονότων. Υπό την έννοια αυτή το πολιτικό πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των κρατών μελών και κάθε άλλου ιστορικού υποκειμένου είναι κατά βάθος ένα πρόβλημα αντίληψης για την φιλοσοφία της ιστορίας. Αλλά αυτό γίνεται συνήθως κατανοητό πολύ αργότερα, δηλαδή εκ των υστέρων. Η ανατροπή του κανόνα αυτού χρειάζεται ισχυρή πολιτική και ιστορική συνείδηση και άρα ισχυρό αίσθημα πολιτικής ευθύνης. Αυτό το αίσθημα μόνο σ' ένα δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης

συγκροτείται. Όταν αυτό δεν γίνεται, η ιστορία εκδικείται. Αυτό διδάσκει η ευρωπαϊκή εμπειρία του 20^{ου} αιώνα.

Όλα αυτά μάλιστα δεν αφορούν μόνο την Ευρωπαϊκή Ένωση ή την ευρύτερη Ευρώπη, τα κράτη-μέλη και τους λαούς της, αλλά όλο το δυτικό μοντέλο ανάπτυξης. Αφορούν άρα και τη σχέση Ευρωπαϊκής Ένωσης και ΗΠΑ, τόσο από τη μια όσο και από την άλλη οπτική γωνία. Αφορούν την κατάσταση στον κόσμο και άρα δεν επιτρέπουν κανένα «νιρβάνα», είτε εθνικό, είτε ευρωπαϊκό, είτε περιφερειακό.

Με την έννοια αυτή η Ευρώπη πρέπει, με αφορμή το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, να αρχίσει να συζητά την ουσία του πολιτικού της προβλήματος και υπό την έννοια αυτή το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα λειτούργησε ως καταλύτης για την ανάδειξη της ευρωπαϊκής πολιτικής αμηχανίας.-